

DUURZAAM

DE WARMTE- TRANSITIE

Verschuiving van gedeelde onverantwoordelijkheid
naar gedeelde verantwoordelijkheid

Martine Peper

Als gevolg van de energietransitie zal de opwekking, levering en zelfs *ervaring* van energie zoals we dat nu kennen, compleet veranderen. Onderdeel van deze transitie is de 'warmtetransitie' ofwel, het afscheid nemen van aardgas. Cruciaal in deze transitie is urgentiebesef, draagvlak en activatie van burgers. Daartoe is wisseling van perspectief nodig, waarbij vooral gedacht wordt vanuit een sociaal-maatschappelijke en politieke opgave in plaats van uit een technische, stelt Maya van der Steenhoven, directeur Programmabureau Warmte Koude Zuid-Holland.

Urgentie neemt toe

In 20 jaar tijd is Nederland vijf procent duurzamer geworden. Het veranderingsproces gaat daarmee tergend langzaam, aldus Van der Steenhoven. Onderzoek geeft aan dat de meeste burgers nog weinig weten over de transitie en wat hen te wachten staat. Van der Steenhoven: 'Het hele speelveld verandert. We hebben straks te maken met andere wetgeving, andere financieringsmodellen, andere samenwerkingsvormen en ander sociaal maatschappelijk beleid. Iedereen is hard nodig om deze ommezwaai concreet met elkaar vorm te geven. De aardbevingen in Groningen en de Parijse klimaatafspraken hebben wel hun bijdrage geleverd, echter ontbrak het ons aan een goede lange termijn visie waarin concrete en meetbare doelstellingen de opgave tastbaar maakten.'

Inmiddels is het streefdoel een CO2 neutraal Nederland in 2050, wat onder meer betekent dat woningen in 2050 grotendeels hun eigen, duurzame energie moeten opwekken. Dit houdt in dat er de komende 30 jaar ruim zeven miljoen woningen van het aardgas afgaan. Ofwel, ruim 250.000 woningen per jaar, 700 per dag. Een majeure en ingewikkelde operatie waarbij ruim honderd partijen betrokken zijn.

Innovatie heeft implementatie nodig - leren door te doen

Op nationaal niveau ontbreekt een eenduidig transitieplan. Alle partijen weten dat ze iets moeten doen, maar niemand weet nog precies wat en hoe. Vanuit de overtuiging dat je moet starten om tot verdere inzichten te komen - aldus Van der Steenhoven - is het Programmabureau initiatiefnemer van tal van pilots, onderzoeken, informatieve bijeenkomsten en samenwerkingsopdrachten. Daarbij ziet het bureau het als haar taak om verschillende partijen te verbinden die vanuit het collectief waarde creëren door met oplossingen en innovaties te komen.

Het bureau verbindt o.a. banken, gemeenten, onderzoeks- en adviesbureaus, milieuorganisaties, universiteiten, (energie)bedrijven en overheden. 'Ons bureau zien we als vehikel om ervaringen en

best practices uit te wisselen, kennis te ontwikkelen en 'prototypes' te maken en die in breder verband te ontsluiten. We geven workshops, doen interviews en presentaties, geven opdrachten voor vervolgonderzoek etc. Je leert, je praat erover, je interacteert en er gebeurt wat. Van der Steenhoven: 'Wij kickstarten dingen die anderen laten liggen en doen wat nodig is. Om het vervolgens aan andere partijen over te dragen. Al doende kom je op nieuwe dingen.'

Zo heeft het Programmabureau in samenwerking met de adviesorganisatie Overmorgen warmtekanalen ontwikkeld. Daarin wordt duidelijk hoe wijken en gebieden in elkaar zitten: welke corporaties nemen wanneer investeringsbeslissingen, welke warmtebronnen zijn er, welk bouwjaar en mate van isolatie de gebouwen hebben.

Een ander initiatief speelt zich af op het MBO-Rijnland, waar een VanGasLosfestival voor studenten Niveau 4 Installatietechniek plaatsvindt. 'Het doel is dat de studenten betere ambassadeurs worden van de warmtetransitie en hun kennis gaan verspreiden. En dat we het belang onderstrepen van de betrokkenheid van deze groep bij de transitie'.

Feitelijk benadrukt Van der Steenhoven een proces waarin er 'geleerd wordt van de toekomst.' De kern daarvan ligt in het verbinden van de zich ontwikkelende toekomst aan de praktijk van alledag. Het draait niet om het bedenken van mooie visies en het maken van algemene toekomstplannen. Centraal staat het leren zien van concrete mogelijkheden tot vernieuwing in het hier en nu. Mogelijkheden die nieuwe oplossingen kunnen bieden. Mogelijkheden die we vaak niet zien als we kijken met de ogen van vandaag, maar wel kunnen zien als we kijken met de ogen van de zich ontwikkelende toekomst. Dit leren van de toekomst is vooral nodig in die situaties waarin doorgaan op de vertrouwde weg niet meer werkt.

Kwestie van gedragspsychologie

Door samen te *doen* wil het Programmabureau daarom actief werken aan het creëren van bewustzijn, het vergroten van draagvlak en het doorbre-

ALLEEN DAN HEBBEN WE AAN DE KOMENDE 33 JAAR GENOEG

ken van menselijke gedragspatronen. Dat is van levensbelang om de transitie te laten slagen, nog veel meer dan welke technische mogelijkheid dan ook. Het gaat om mensen en een zekere vorm van 'gedragspsychologie', aldus Van der Steenhoven. Sprekend voorbeeld daarvan is de toegenomen populariteit van het hebben van zonnepanelen. 'Energie was tot voor kort een 'low interest product'. Zonnepanelen hebben dat veranderd. Tegenwoordig zijn dit bijna 'wanna haves', een mannen-ding. Mannen leggen maar al te graag hun iPhone op tafel om te laten zien hoeveel kilowatt energiebesparing 'zijn dakpanelen' al hebben opgeleverd. Zonnepanelen hebben daarmee het pad geëffend voor de warmtetransitie'. In de hoofden van mensen is energiebesparing daarmee 'hot' en tastbaar geworden.'

Tegelijkertijd levert de stijgende aandacht voor zon- en windenergie het vertekende beeld op, dat we daarmee een groot gedeelte van de warmtetransitie kunnen regelen. De sleutel ligt daarom in handen van de burger zelf. Daarin bestaat een sociaal-maatschappelijke uitdaging. De sociale uitdaging die er ligt is om burgers te activeren bij het kiezen en creëren van aardgasvrije alternatieven. Daartoe is een nieuw samenspel nodig van publieke en private partijen die samen met burgers het voortouw nemen, getuige ook het rapport 'VANGASLOS – de beleving van de burger centraal tijdens de aardgastransitie' (onderzoeksbureau Waai Innovation Partners in opdracht van het Programmabureau). Van der Steenhoven. 'Iedereen is hard nodig, waarbij veel mensen op zoek zijn naar welke rol ze eigenlijk te vervullen hebben. Dat is een ontwikkelproces waar we nog niet uit zijn maar dat wel van essentieel belang is.'

Gemeenten cruciale rol in transitie

Volgens het rapport van Waai zal de warmtetransitie vragen om een flexibilisering in de rolverdeling van alle betrokken partijen en gepaard gaan met

verschuiving van verantwoordelijkheden. Zo zal de burger in sommige gevallen zowel energieleverancier zijn als afnemer. En kan bijvoorbeeld een tuinder tegelijkertijd bedrijf, leverancier, investeerder en netbeheerder zijn, door restwarmte aan omliggende wijken te leveren.

Gemeenten vervullen volgens de Energieagenda van het kabinet een cruciale rol hierin. De invoering van de aanstaande Omgevingswet helpt gemeenten hiervoor de randvoorwaarden te scheppen en te bevorderen dat zij op het goede moment de juiste investeringsbeslissingen nemen. Hoe de gemeente de warmtetransitie exact invult, is aan de gemeente zelf om te bepalen. Van der Steenhoven: 'De gemeenten zijn aan grotendeels aan zet en hebben zelf gelobbyd voor deze transitie. Zij zullen de komende jaren wijkgericht aan de slag gaan en aardgas moeten vervangen voor een duurzaam alternatief.'

Het idee dat Van der Steenhoven hierbij aandraagt is dat gemeenten gaan werken met een op te richten (lokale) uitvoeringsorganisatie waarin nieuwe

kennis en vaardigheden beschikbaar komen om gemeenten te ondersteunen. Deze organisatie kan per wijk in kaart brengen welke huizen er staan, wat deze huizen vragen aan maatregelen, welke keuzes er voorliggen in de uitvoering en hoe deze zich verhouden tot de omgeving. En uiteindelijk, hoe de uitvoering zal verlopen en wie verantwoordelijk is voor de kosten. De gemeente zal daarnaast ook keuzes moeten maken in hoeverre en op welke wijze zij de inwoners op tijd betreft in dit proces.

In de visie van Maya van der Steenhoven vraagt dit om: 'ambtenaren die met een zekere lef en passie en in samenwerking met alle partijen dit proces kunnen opstarten. En dienen zij zich ervan bewust te zijn dat deze transitie een complex netwerk-vraagstuk is waarin zij mede een grote verantwoordelijkheid dragen'.

Dit artikel is tot stand gekomen naar aanleiding van een interview met Maya van der Steenhoven, directeur Programmabureau Warmte Koude Zuid-Holland.

Met dank aan Frederike Meijer voor haar bijdragen en inspiratie. Frederike is secretaris van het Programmabureau en organiseert daarnaast VanGasLos festivals voor gemeenten als zelfstandig ondernemer.

Het programma Warmte Koude Zuid - Holland is een samenwerking van 33 partijen. Zij willen samen het warmteverbruik in Zuid-Holland verduurzamen. Het doel is om in 2020 14% van de gebouwen en kassen te verwarmen met duurzame warmte.

Welke schouders dragen welke lasten?

Een laatste vraagstuk dat onze aandacht afleidt van de techniek gaat over baten en lasten. Onze maatschappij is ingericht volgens een aantal duidelijke principes, die onder andere tot uiting komen in het vervuilingsbeginsel en het draagkrachtbeginsel. Maar hoe verhouden deze principes zich tot de opgave van de energietransitie?

Maya van der Steenhoven: 'Het lastenverdelingsvraagstuk zal een stevig politiek-maatschappelijke discussie afdwingen die ook economische gevolgen zal hebben. Zo betaalt in ons huidige verzuilde beleid de vervuiler (milieu beleid) en compenseren we de armsten via sociaal (armoede)beleid. En betalen rijkere huishoudens die elektrisch rijden en zonnepanelen hebben, nauwelijks nog mee aan het energiesysteem terwijl de armere die zich dat niet kunnen veroorloven dat wél doen. De vraag die dan ook voorligt is, welk stelsel met welke financiële prikkels ondersteunt de transitie?'

Wie straks wat betaalt zal daarom een politieke keuze zijn met maatschappelijke en economische gevolgen. Wie betaalt een verzaamd elektriciteitsnet en hoe? Wie betaalt de investeringen in infrastructuur? Wie betaalt het warmtenet en renovatie van huizen? Hoe gaan we om met subsidies en waaraan worden die gekoppeld? Kortom, welke schouders dragen welke lasten?

Tot besluit

De warmtetransitie vraagt om een actief 'leerproces van de toekomst'. Dat vraagt om:

1. Het waarden van kansen in het hier en nu, als uitgangspunt voor het laten ontstaan van nieuwe ideeën;
2. Het simpelweg starten en al doende oplossen wat je tegenkomt;
3. Het actief samenwerken van verschillende partijen die, door gedeelde verantwoordelijkheid en een flexibele, empathische houding, zoveel mogelijk mensen activeren.

Martine is Peper is een bevoegde HRD adviseur die complexe (leer-)transformaties ontwerpt en uitrolt.